

Venemaa väljaheitmine Euroopa Nõukogust ja lahkumine Euroopa inimõiguste konventsioonist^{*1}

1. Sissejuhatus

Laialt levinud (eel)arvamuse kohaselt toimetavad rahvusvahelised organisatsioonid mõõdukas tempos. Üheks märkimisväärseks erandiks on Euroopa Nõukogu reageerimine Venemaa^{*2} sõjalisele agressioonile Ukraina vastu. 24. veebruaril 2022 – samal päeval, mil Venemaa alustas täiemahulist sõda Ukraina vastu – võttis Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee vastu otsuse^{*3}, millega mõistis rahvusvahelist õigust rikkuva Venemaa relvastatud rünnaku hukka. Ministrite Komitee otsustas ka viivitamatult ning koostöös Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee (ENPA) ja Euroopa Nõukogu peasekretäri analüüsida meetmeid vastuseks Venemaa Föderatsiooni kui Euroopa Nõukogu liikmesriigi põhikirjaliste kohustuste tõsisele rikkumisele. Otsuses viidati mh Euroopa Nõukogu statuudi^{*4} artiklile 8, mis puudutab liikmesriigi esindusõigusest ilmajätmist, tema väljaastumist ja liikmelisuse lõpetamist Euroopa Nõukogus.

2. Venemaa esindusõiguse peatamine

Juba järgmisel päeval, 25. veebruaril 2022, otsustaski Ministrite Komitee, arvestades Venemaa Föderatsiooni poolt Euroopa Nõukogu statuudi artikli 3 tõsist rikkumist, jätta Venemaa Föderatsiooni ilma tema esindusõigusest Euroopa Nõukogus. See otsus jõustus koheselt esindusõiguse suhtes nii Ministrite Komitees kui ka Parlamentaarses Assamblees.^{*5} Esindusõiguse peatamine kujutas endast ajutist meetet; see tähendas, et alates 25. veebruarist 2022 oli välistatud Venemaa Föderatsiooni esindajate osalemine Ministrite Komitee ja Parlamentaarse Assamblee töös, kuid Venemaa jäi endiselt Euroopa Nõukogu liikmeks ja Euroopa Nõukogu konventsioonide, sh Euroopa inimõiguste konventsiooni (EIÕK) osalisriigiks.

2. märtsil 2022 võttis Ministrite Komitee vastu resolutsiooni Venemaa Föderatsiooni esindusõiguse peatamise õiguslike ja finantsjärelmete kohta.^{*6} Resolutsioonis täpsustati muuhulgas, et esindusõiguse

¹ Artikli seemneks on autori ettekanne 37. õigusteadlaste päeval Tartus 7. oktoobril 2022. Käsitlust on aga oluliselt laiendatud ja süvendatud.

² Põhjalikumalt käsitlust Venemaast Euroopa Nõukogus ja Euroopa inimõiguste kohtus vt J. Laffranque. Euroopa Nõukogu / Inimõiguste Kohus Venemaaga ja Venemaata. – *Juridica* 2022/5, lk 303–325.

³ Ministers' Deputies. 1426bis meeting, 24 February 2022. 2.3 Situation in Ukraine. CM/Del/Dec(2022)1426bis/2.3. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5a1f1.

⁴ RT II 1993, 17, 29.

⁵ Ministers' Deputies. 1426ter meeting, 25 February 2022. 2.3 Situation in Ukraine – Measures to be taken, including under Article 8 of the Statute of the Council of Europe. CM/Del/Dec(2022)1426ter/2.3. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5a360.

⁶ Resolution CM/Res(2022)1 on legal and financial consequences of the suspension of the Russian Federation from its rights of representation in the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 2 March 2022 at the 1427th meeting of the Ministers' Deputies). Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5b15f.

peatamine ei mõjuta Venemaa Föderatsiooni seisundit Euroopa Nõukogu raames sõlmitud konventsioonide ja kokkulepete osalisriigina. Eraldi toodi välja, et Venemaa jääb seotuks Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenevate kohustustega. Resolutsiooni kohaselt pidi Venemaalt valitud Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) kohtunik jääma kohtunikuametisse ning kohus jätkama Venemaa vastu juba esitatud ja veel esitatavate kaebuste läbivaatamist ja lahendamist. Vaatamata üldisele Venemaa Föderatsiooni esindusõiguse peatamisele Ministrite Komitees sätestati, et Venemaa Föderatsioon võib jätkuvalt osaleda neil Ministrite Komitee istungitel, kus komitee teostab EIÕK artikli 46 alusel oma järelevalvefunktsiooni kohtuotsuste täitmise üle. Istungitel osalemine oli siiski piiratud üksnes infovahetusega sellistes kohtuasjades, kus Venemaa oli vastustajariik või kaebuse esitaja, ega hõlmanud komitee otsuste vastuvõtmises ega hääletamises osalemist. Järgmisel Ministrite Komitee istungil, kus tegeleti EIK otsuste täitmise järelevalvega, Venemaa Föderatsiooni esindajad siiski ei osalenud.*⁷

3. Venemaa väljaheitmine Euroopa Nõukogust ja liikmelisuse lõppemine EIÕK-s

10. märtsil 2022 otsustas Ministrite Komitee edasiste meetmete asjus konsulteerida ENPA-ga.^{*8} Parlamentaarne Assamblee erakorraline istungjärk toimus 14.–15. märtsini 2022 ilma Venemaa delegatsiooni osaluseta ning oli tervenisti pühendatud Venemaa agressioonile ja tema edasisele staatusele Euroopa Nõukogus. 15. märtsil 2022 võttis ENPA vastu arvamuse Venemaa Föderatsiooni Ukraina-vastase agressiooni tagajärgede kohta^{*9}, milles samuti mõisteti Venemaa sõjaline agressioon hukka. Leiti, et Venemaa tegevus kujutab endast kuritegu rahu vastu, et Venemaa on rikkunud ÜRO põhikirja ja teisi rahvusvahelise õiguse instrumente, samuti Euroopa Nõukogu statuuti. ENPA asus seisukohale, et Venemaa Föderatsiooni tegude raskus ja nendest tegudest põhjustatud täielik usalduse kaotus õigustavad Euroopa Nõukogu statuudi artikli 8 poole pöördumist. Arvestades eelnevat ja Venemaa Föderatsiooni poolt Euroopa Nõukogu statuudi raskeid rikkumisi, mis on ühitamatud Euroopa Nõukogu liikmesriigi staatusega, leidis assamblee, et Venemaa ei saa enam olla Euroopa Nõukogu liikmesriik. Assamblee oli seisukohal, et Ministrite Komitee peaks nõudma Venemaa Föderatsioonilt viivitamatut lahkumist Euroopa Nõukogust. Kui Venemaa Föderatsioon ei soostu selle nõudega, soovitas Parlamentaarne Assamblee Ministrite Komiteel määrata viivitamatult kuupäev, mil Venemaa Föderatsiooni liikmelisus Euroopa Nõukogus lõpeb.

Siinkohal väärivad selgitamist sellised Euroopa Nõukogu statuudi mõisted nagu Euroopa Nõukogust lahkumine ja Euroopa Nõukogu liikmelisuse lõpetamine (viimane tähendab sisuliselt liikmesriigi väljaheitmist). Statuudi artikkel 7 käsitleb liikmesriigi lahkumist Euroopa Nõukogust. Lahkuda sooviv liikmesriik teavitab sellest ametlikult Euroopa Nõukogu peasekretäri; lahkumine jõustub finantsaasta lõpus. Artikkel 8 aga puudutab juhtumit, kus Euroopa Nõukogu liikmesriik on tõsiselt rikkunud statuudi artiklit 3 (kohustus tunnustada õigusriigi põhimõtet ja kõigi oma jurisdiktsiooni all olevate isikute inimõiguste ja põhivabaduste kasutamist, teha Euroopa Nõukogu eesmärkide saavutamiseks siirast ja tõhusat koostööd). Ministrite Nõukogu võib sellise liikmesriigi esindusõiguse peatada ning nõuda sellelt Euroopa Nõukogu statuudi artikli 7 alusel Euroopa Nõukogust lahkumist. Kui liikmesriik ei järgi seda nõuet, võib Ministrite Komitee otsustada, et liikmesriigi liikmelisus Euroopa Nõukogus on lõppenud Ministrite Komitee määratud tähtpäevast.

15. märtsil 2022 teatas Venemaa Föderatsiooni välisminister Euroopa Nõukogu peasekretäri^{*10}, et Venemaa lahkub Euroopa Nõukogust statuudi artikli 7 kohaselt, jättes endale õiguse teha seda „omadel tingimustel“. Välisministri kirjas anti ka teada, et Venemaa kavatses denonsseerida EIÕK-i vastavalt selle artikli 58 lõikele 1.

⁷ Ministers' Deputies. 1428th meeting, 8-9 March 2022. List of those present. CM/Del/Dec(2022)1428. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5c2a7.

⁸ Ministers' Deputies. 1428bis meeting, 10 March 2022. 2.3 Consequences of the aggression of the Russian Federation against Ukraine. CM/Del/Dec(2022)1428bis/2.3. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5c619.

⁹ Parliamentary Assembly. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine. Opinion 300 (2022). Arvutivõrgus: <https://pace.coe.int/en/files/29885/html>.

¹⁰ Заявление МИД России о запуске процедуры выхода из Совета Европы. 515-15-03-2022. Arvutivõrgus: https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1804379/; The Russian Federation is excluded from the Council of Europe. Newsroom, 16.03.2022. Arvutivõrgus: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe>.

Järgmisel päeval, 16. märtsil 2022 võttis Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee vastu resolutsiooni^{*11}, milles otsustas, et Venemaa liikmelisus Euroopa Nõukogus lõpeb samal päeval, s.t 16. märtsil. Ehkki resolutsioonis osutatakse ka eespool viidatud Venemaa teadaandele Euroopa Nõukogust lahkumise kohta, ei anta lahkumisteadaandele õiguslikku hinnangut ning resolutsiooni sõnastusest ja tuginemisest Euroopa Nõukogu statuudi artiklile 8 ilmneb, et Ministrite Komitee otsustas sisuliselt Venemaa Föderatsiooni Euroopa Nõukogust välja heita statuudist tulenevate kohustuste tõsise rikkumise tõttu. Seega Euroopa Nõukogu seisukoha kohaselt ei lahkunud Venemaa Föderatsioon Euroopa Nõukogust ise, vaid tema liikmelisus lõpetati, ning liikmelisus lõppes mitte 15. märtsil 2022, millest on oma edasistes sammudes juhindunud Venemaa, vaid 16. märtsil 2022.

Märkimist väärib ka Euroopa Nõukogu sekretariaadi koostatud memorandum, mis sisaldab võrdlemisi ulatuslikku analüüsi statuudi artikli 8 alusel liikmesriigi Euroopa Nõukogu liikmelisuse lõppemisega kaasnevate õiguslike ja finantsjärelmite kohta.^{*12} Memorandum hõlmab muuhulgas selliseid küsimusi nagu väljaheidatud liikmesriigi esindajate edasine mitteosalemine Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee, Euroopa Nõukogu kohalike ja piirkondlike omavalitsuste kongressi (CLARE), Euroopa Nõukogu rassismi ja sallimatuse vastase komisjoni (ECRI) töös; kohustus tasuda Euroopa Nõukogu liikmemaksu kuni väljaheitmise kuupäevani; Euroopa Nõukogu osalistes kokkulepetes (*partial agreements*^{*13}) osalemise lõppemine; Euroopa Nõukogu teenistuses olevate väljaheidatud liikmesriigi kodanike ametnike staatus jne. Memorandumis pöörati eraldi tähelepanu Euroopa Nõukogu egiidi all sõlmitud konventsioonidele ja kokkulepetele. Detailidesse laskumata tuleb märkida, et osa viidatud lepingutest on n-ö suletud lepingud, mille osalisteks saavad olla üksnes Euroopa Nõukogu liikmesriigid, teised lepingud on aga avatud ka riikidele, mis ei ole Euroopa Nõukogu liikmed; õiguslikud tagajärjed ühtede ja teiste puhul on erinevad. Euroopa inimõiguste konventsioon kuulub suletud lepingute hulka: EIÕK artikli 59 lõike 1 kohaselt on EIÕK avatud allakirjutamiseks Euroopa Nõukogu liikmesriikidele ning artikli 58 lõige 3 sätestab, et konventsiooniosaline, kelle liikmelisus Euroopa Nõukogus lõpeb, lakkab olemast konventsiooniosaline. See tähendab, et riik, mis lahku või heidetakse Euroopa Nõukogust välja, lakkab automaatselt olemast EIÕK osalisriik.

EIK arutas Venemaa Föderatsiooni liikmelisuse lõppemisest Euroopa Nõukogus tulenevaid tagajärgi EIÕK artikli 58 valguses 21. ja 22. märtsi 2022. a täiskogu istungil. Oma seisukoha formuleeris kohus 22. märtsi 2022. a resolutsioonis.^{*14} Pidades silmas EIÕK kui inimõiguste kaitse instrumendi eset ja eesmärki, mis tingib konventsiooni sätete tõlgendamise ja kohaldamise viisil, mis tagab lepinguosaliste riikide jurisdiktsiooni all olevatele isikutele tegeliku ja tõhusa kaitse, ning juhindudes EIÕK artiklist 58, deklareeris kohus, et Venemaa Föderatsioon lakkab olemast EIÕK osaline 16. septembril 2022. Kohus on ka edaspidi pädev läbi vaatama Venemaa Föderatsiooni vastu esitatud kaebusi EIÕK rikkumise kohta, mis tõukuvad kuni 16. septembrini 2022 aset leidnud tegudest või tegevusetusest.

23. märtsil 2022 võttis Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee vastu resolutsiooni Venemaa Föderatsiooni Euroopa Nõukogu liikmelisuse lõppemisest tulenevate õiguslike ja finantsjärelmite kohta.^{*15} Resolutsioonis sedastatakse, et Venemaa Föderatsioonil ei ole esindusõigusi Euroopa Nõukogu organites, samuti on seal loetletud osalised ja laiendatud kokkulepped, milles Venemaa Föderatsiooni liikmelisus lõpeb. Samamoodi nagu EIK tõdeb ka Ministrite Komitee, et Venemaa Föderatsiooni liikmelisus EIÕK-s lõpeb 16. septembril 2022 ning et EIK säilitab pädevuse vaadata läbi kuni selle kuupäevani aset leidnud tegudest või tegevusetusest tõusetuvate väidetavate EIÕK rikkumiste kohta esitatud kaebusi. Lisaks märkis

¹¹ Resolution CM/Res(2022)2 on the cessation of the membership of the Russian Federation to the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 16 March 2022 at the 1428th meeting of the Ministers' Deputies). Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680a5da51.

¹² Ministers' Deputies. 1429th meeting, 17 March 2022. 2.3 Consequences of the aggression of the Russian Federation against Ukraine. Legal and financial consequences of the cessation of membership in the Council of Europe under Article 8 of its Statute. Memorandum prepared by the Secretariat. CM(2022)70. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5d7d3.

¹³ Euroopa Nõukogu raames esinev koostöövorm teatud kitsamates valdkondades, milles ei osale kõik liikmesriigid, vaid üksnes need, kes on sellises koostöös kokku leppinud; tegemist ei ole rahvusvaheliste lepingutega.

¹⁴ Resolution of the European Court of Human Rights on the consequences of the cessation of membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights. 22.03.2022. Arvutivõrgus: https://echr.coe.int/Documents/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG.pdf.

¹⁵ Resolution CM/Res(2022)3 on legal and financial consequences of the cessation of membership of the Russian Federation in the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 23 March 2022 at the 1429bis meeting of the Ministers' Deputies). Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/resolution-cm-res-2022-3-legal-and-financial-conss-cessation-membershi/1680a5ee99?msckid=60a33447ab8d11ec9c8f9bc54d5831c1>.

Ministrite Komitee, et ta jätkab Venemaa Föderatsiooni puudutavate EIK otsuste ja sõbralike kokkulepete täitmise järelevalvet. Venemaa Föderatsioon peab neid ellu viima ning osalema Ministrite Komitee koosolekul, kus viimane teostab järelevalvet kohtuotsuste täitmise üle, et vahetada informatsiooni asjades, kus Venemaa on vastustajariik või kaebaja; seejuures ei ole aga Venemaa Föderatsioonil õigust osaleda Ministrite Komitee otsuste vastuvõtmisel ega õigust hääletada. Venemaa Föderatsiooni osalus neis konventsioonides ja protokollides, mis on avatud üksnes Euroopa Nõukogu liikmesriikidele, loeti alates 16. märtsist 2022 lõppenuks; neis Euroopa Nõukogu raames sõlmitud konventsioonides ja protokollides, mis on avatud ka Euroopa Nõukogu välistele riikidele, Venemaa osalus jätkub. Venemaa Föderatsiooni Euroopa Nõukogu liikmelisusega seonduvad finantskohustused kehtivad tema liikmelisuse lõppemise kuupäevani.

Naastes veel korraks spetsiifiliselt EIÕK ja selle kehtivuse lõppemise juurde Venemaa Föderatsiooni suhtes tema Euroopa Nõukogust väljaarvamise järel, tuleb pöörduda EIÕK juba viidatud artikli 58 poole, mille pealkiri on „Denonsseerimine“. Sellel sättel praktiliselt puudus senine kohaldamispraktika ning lähemal vaatlemisel selgub, et artikli 58 tekst ei ole sugugi üheselt mõistetav, arvestades mh teatavat erinevust selle sõnastuses ametlikes keeltes (inglise ja prantsuse keel). Artikkel 58 on neljalõikeline. Esimene lõige puudutab otseselt denonsseerimist, sedastades, et konventsiooniosaline võib konventsiooni denonsseerida üksnes viie aasta möödumisel selle osaliseks saamisest ning pärast kuuekuulist etteteatamist Euroopa Nõukogu peasekretärile. Ka teine lõige ei tekita praeguse käsitluse kontekstis põhimõttelisi tõlgendusraskusi: selle kohaselt ei vabasta denonsseerimine konventsiooniosalist konventsiooniga võetud kohustustest mis tahes teo suhtes, mis võib endast kujutada nende kohustuste rikkumist ning mille ta võis toime panna enne denonsseerimise jõustumist. Mitmeti mõistetav on aga kolmas lõige, mis sätestab, et konventsiooniosaline, kelle liikmelisus Euroopa Nõukogus lõpeb, lakkab olemast konventsiooniosaline samadel tingimustel. Raskusi põhjustab just lauseosa „samadel tingimustel“ tähendus: kas siin on mõeldud üksnes lõiget 2 (liikmelisuse lõppemine Euroopa Nõukogus toob kaasa denonsseerimisega samad tagajärjed, s.t konventsiooniosaline ei vabane varasematest kohustustest) või ka lõiget 1 (liikmelisuse lõppemisega Euroopa Nõukogus kaasneb sarnaselt denonsseerimisega kuuekuuline etteteatamise või üleminekuperiood)? Lõike 3 ingliskeelne tekst kasutab „samade tingimuste“ kohta mitmust („Any High Contracting Party which shall cease to be a member of the Council of Europe shall cease to be a Party to this Convention under the same conditions“), samas kui prantsuskeelses versioonis on kasutatud ainsust („Sous la même réserve cesserait d'être Partie à la présente Convention toute Partie contractante qui cesserait d'être membre du Conseil de l'Europe“). Seega võiks väita, et ingliskeelne tekst kaldub toetama arusaama, mille kohaselt kohalduv kuuekuuline konventsiooni jätkuva kehtimise tähtaeg ka liikmesriigi Euroopa Nõukogust lahkumise korral; prantsuskeelse teksti pinnalt võiks aga väita, et riigi Euroopa Nõukogust lahkumise korral sellist denonsseerimisel kohalduvat kuuekuulist etteteatamise tähtajaga sarnanevat konventsiooni täiendavat kuuekuulist kehtivusaega ei ole ette nähtud. Siinkohal on paslik meenutada, et EIÕK artikli 59 lõike 1 kohaselt on konventsioon avatud allkirjutamiseks üksnes Euroopa Nõukogu liikmesriikidele. Nagu eespool viidatud, tõlgendas EIK artiklit 58 inimõigusinstrumendile kohaselt viisil, mis tagab isikutele tegeliku ja tõhusa kaitse, s.t lugedes, et liikmesriigi Euroopa Nõukogust väljaheitmise puhul lõpeb EIÕK kehtivus selle riigi suhtes sarnaselt denonsseerimisega kuus kuud pärast väljaheitmise jõustumist. Arusaam, et konventsiooni denonsseerimine ega selle kehtivuse lõppemine Euroopa Nõukogust väljaheitmise tõttu ei vabasta riiki konventsiooni kehtivuse ajal tekkinud kohustuste täitmisest, on eelnevaga võrreldes sootuks ühesem.

4. Venemaa Föderatsiooni käsitus

Kuna Venemaa Föderatsiooni liikmelisus Euroopa Nõukogus ja EIÕK-s ei lõppenud koordinatsiooni vaimus, siis on põhjust heita põgus pilk ka Venemaa sammudele ja arusaamadele selles protsessis. Venemaa Föderatsiooni Euroopa Nõukogust lahkumise teate sõnastusest ning viitest Euroopa Nõukogu statuudi artiklile 7 saab järeldada, et Venemaa nägi enda liikmelisuse lõppemist Euroopa Nõukogust väljaastumisenä, mitte väljaheitmisena.¹⁶ Alates 2022. aasta märtsi lõpust lõpetas Venemaa EIK-ga suhtlemise¹⁷ ega vastanud muuhulgas enam EIK kirjadele, millega küsiti Vene valitsuse arvamust menetluses olevates

¹⁶ Vt ka Venemaa Föderatsiooni välisministeeriumi 15.03.2022 teadaannet Euroopa Nõukogust lahkumise menetluse algatamise kohta (viide 10).

¹⁷ Генпрокуратура РФ прекратила взаимодействие с ЕСПЧ. – Интерфакс, 24.04.2022. Arvutivõrgus: <https://www.interfax-russia.ru/rossiya-i-mir/genprokuratura-rf-prekratila-vzaimodeystvie-s-espch>.

kohtuasjades.^{*18} 11. juunil 2022 kuulutas Venemaa Föderatsiooni president välja seadused^{*19}, mille kohaselt ei täida Venemaa Föderatsioon EIK lahendeid, mis jõustuvad pärast 15. märtsi 2022. Kuni 15. märtsini 2022 jõustunud lahenditega määratud rahalisi hüvitisi makstakse välja üksnes Vene rublades Venemaa krediitiasutustes olevatele kontodele kuni 2023. aasta 1. jaanuarini.

17. jaanuaril 2023 esitas Venemaa Föderatsiooni president Riigiduumale seaduseelnõu Euroopa Nõukogu rahvusvaheliste lepingute Venemaa suhtes kehtivuse lõppemise kohta.^{*20} Seaduseelnõu seletuskirja kohaselt teavitas Venemaa Föderatsioon 15. märtsil 2022 Euroopa Nõukogu peasekretäri oma kavatsusest Euroopa Nõukogust organisatsiooni statuudi artikli 7 kohaselt vabatahtlikult lahkuda ning kavatsusest denonsseerida EIÕK. 16. märtsil 2022 võttis aga Ministrite Komitee Euroopa Nõukogu statuuti jämedalt rikkudes vastu resolutsiooni Venemaa Föderatsiooni liikmelisuse lõppemise kohta samal päeval. Venemaa Föderatsioon lähtub sellest, et EIÕK ja teiste seaduseelnõus nimetatud Euroopa Nõukogu konventsioonide kehtivus Venemaa suhtes lõppes 16. märtsil 2022. Lisaks märgitakse seletuskirjas, et Venemaa tasub Euroopa Nõukogu 2022. aasta liikmemaksu perioodi 1. jaanuarist 15. märtsini eest. Seadus võeti Riigiduumas vastu ja pärast selle kinnitamist Föderatsiooninõukogus kuulutas Venemaa Föderatsiooni president seaduse 28. veebruaril 2023 välja.^{*21} Seadusega loeti 16. märtsist 2022 Venemaa suhtes kehtivuse kaotanuks mh järgmised rahvusvahelise õiguse instrumendid: Euroopa Nõukogu statuut, EIÕK koos lisaprotokollidega, terrorismi tõkestamise Euroopa konventsioon, Euroopa kohaliku omavalitsuse harta ja Euroopa sotsiaalharta.

Kuigi Venemaa Föderatsiooni käsitluse kohaselt astus Venemaa Euroopa Nõukogust välja statuudi artikli 7 alusel ise ja vabatahtlikult, ei ole nende käsitlus koherentne. Artikli 7 kohaselt lahkumise korral lõppenuks liikmelisus finantsaasta lõpus ning EIÕK kehtivus lõppenuks – EIÕK artikli 58 eri tõlgenduste kohaselt – kas kuue kuu möödumisel denonsseerimisest teatamisest, Euroopa Nõukogust lahkumise päevast või kuus kuud pärast seda, aga igal juhul mitte denonsseerimise kavatsusest teatamise päevast. Samas tuleb tõdeda, et Euroopa Nõukogu käsitluse kohaselt, mille järgi Venemaa Föderatsiooni liikmelisus lõppes statuudi artikli 8 alusel 16. märtsil 2022, jääb ebaselgeks, kas ja mil viisil kohaldati viidatud sätte seda osa, mille järgi otsustab Ministrite Komitee liikmesriigi lahkumise juhul, kui viimane ei järgi nõuet ise lahkuda. Võimalik näib olevat käsitlus, mille kohaselt saab statuudi artikli 3 raske rikkumise korral artiklit 8 rakendada artiklist 7 sõltumatult.^{*22}

5. Vene asjad ilma Vene osaluseta: jäänukjurisdiktsiooni eripärad

5. septembril 2022 võttis EIK täiskogu vastu Venemaa Föderatsioonist valitud kohtunikku puudutava resolutsiooni.^{*23} Selles viidatakse Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 16. märtsi 2022. a resolutsioonile (Venemaa liikmelisuse lõpetamine Euroopa Nõukogus) ning EIK täiskogu 22. märtsi 2022. a resolutsioonile (Venemaa lakkab olemast EIÕK liikmesriik 16. septembril 2022). Arvestades EIÕK artikliga 20, mis

¹⁸ Nii nt EIKo 24.01.2023, 54714/17, *Svetova jt vs. Venemaa*. Kaebus selles asjas esitati 2017. aastal; 18. veebruaril 2022 palus EIK esitada Venemaa Föderatsioonil oma seisukohad 13. maiks 2022, kuid Venemaa valitsus ei vastanud ei sellele ega järgnevale EIK kirjadele (otsuse p 6, 9, 11).

¹⁹ Федеральный закон от 11.06.2022 № 180-ФЗ „О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации“. Arvutivõrgus: <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202206110031>; Федеральный закон от 11.06.2022 № 183-ФЗ „О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу отдельных положений законодательных актов Российской Федерации“. Arvutivõrgus: <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202206110028>. Nende suuresti tehniliste seadusemuudatuste sisulise tähenduse kohta vt nt Итоги работы Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации за период весенней сессии 2022 года. Аналитический доклад. Издание Совета Федерации. Москва 2022, lk 11–12. Arvutivõrgus: <http://council.gov.ru/media/files/ywtH5X635EMBkXgXevdbqdPSlzcQFMpx.pdf>.

²⁰ Внесен законопроект о прекращении действия международных договоров Совета Европы в отношении РФ. – Государственная Дума, 17.01.2023. Arvutivõrgus: <http://duma.gov.ru/news/56180/>.

²¹ Федеральный закон от 28.02.2023 № 43-ФЗ „О прекращении действия в отношении Российской Федерации международных договоров Совета Европы“. Arvutivõrgus: <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202302280017>.

²² Vt nt N. Vogiatzis. 'No Longer a Member State of the Organisation': The Expulsion of Russia from the Council of Europe and Articles 7 and 8 of the Statute. – ECHR Blog, 17.03.2022. Arvutivõrgus: <https://www.echrblog.com/2022/03/no-longer-member-state-of-organisation.html>. Üldisemalt Euroopa Nõukogu liikmesriikide liikmelisuse peatamise ja väljaheitmise kohta vt nt K. Dzehtsiarou, D. K. Coffey. Suspension and expulsion of members of the Council of Europe: Difficult decisions in troubled times. – International & Comparative Law Quarterly 2019 (68) 2 (April), lk 443–476. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1017/S0020589319000101>.

²³ Resolution of the European Court of Human Rights. 05.09.2022. Arvutivõrgus: https://echr.coe.int/Documents/Resolutoin_ECHR_cessation_Russia_Convention_20220916_ENG.pdf.

sätetab, et kohtunike arv on võrdne konventsiooniosaliste arvuga, ja artikliga 22, mille kohaselt valib kohtunikud ametisse Parlamentaarne Assamblee igast konventsiooniosalisest riigist selle konventsiooniosalise esitatud kolmeliikmelise nimekirja põhjal, tõdetakse resolutsioonis, et Venemaa Föderatsioonist valitud kohtuniku ametikoht lakkab samuti olemast 16. septembril 2022.

Venemaa Euroopa Nõukogust väljaheitmise, EIÕK-s liikmelisuse lõppemise ja Venemaalt valitud kohtuniku ametikoha kadumisega seoses seisib EIK ees küsimus, mis saab Venemaa vastu esitatud kaebustest. 31. detsembri 2021. a seisuga oli EIK menetluses 17 013 sellist kaebust.^{*24} 16. märtsil 2022 peatas EIK Venemaa vastu esitatud kaebuste läbivaatamise kuni Venemaa Euroopa Nõukogust väljaheitmise õiguslike järelmite selgitamiseni.^{*25} EIK täiskogu 22. märtsi 2022. a resolutsiooniga^{*26} otsustas kohus nende kaebuste läbivaatamist jätkata ning, nagu eespool märgitud, leidis, et on pädev läbi vaatama nii juba esitatud kaebusi kui ka neid Venemaa Föderatsiooni vastu esitatud kaebusi EIÕK rikkumise kohta, mis tõukuvad kuni 16. septembrini 2022 aset leidnud tegudest või tegevusetusest. Mainimist väärrib ka viidatud resolutsiooni punkt 4, kus sedastatakse, et resolutsioon ei piira EIK pädevust lahendada Venemaa Föderatsiooni Euroopa Nõukogu liikmelisuse lõppemisega seonduvaid õigusküsimusi, mis võivad kerkida EIK ette tema pädevusse kuuluvate kohtuasjade lahendamisel. Teisisõnu: õiguslikult siduvaid lahendeid konkreetsetes kohtuasjades saab anda asja läbi vaatav kohtukoosseis, mitte eelkõige administratiivküsimuste ja üldisema suunaseadega tegelev EIK täiskogu etteulatuvalt.

Põhimõtteline otsus asjade läbivaatamist jätkata ei lahendanud veel kõiki menetluslikke küsimusi, mis erinesid sõltuvalt asja menetlusstaadiumist ja asja läbi vaatavast kohtukoosseisust. Esiteks: suurkojas, kojas ja komitees läbivaadatavates asjades, mis ei ole ilmselt vastuvõetamatud ning kus võib potentsiaalselt olla tegemist EIÕK rikkumisega, on vaja anda vastustajariigile võimalus oma seisukohtade väljendamiseks. 2021. aasta lõpu seisuga oli enam kui 5000-s lahendamist ootavas asjas Vene valitsuse seisukohti juba küsitud ja omakorda suuremas osas neist olid Vene poole vastused saabunud enne, kui Vene võimud otsustasid suhtlemise EIK-ga lõpetada. Neid asju oli ja on võimalik võistleva menetluse põhimõtete kohaselt lahendada. Problemaatilisem oli ja on aga olukord nende enam kui 10 000 asjaga (2021. aasta lõpu seisuga), mida ei olnud veel Vene poolele vastamiseks edastatud ning kus Venemaa positsioonist tulenevalt ei ole ette näha Venemaa koostööd.

Teine EIK ees seisev põhimõtteline menetluslik küsimus seonduv Venemaa Föderatsioonist valitud kohtuniku puudumisega pärast 16. septembrit 2022, mil tema ametikoht lakkas olemast. Nimelt näeb EIÕK artikli 26 lõige 4 ette, et suurkoja ja koja poolt läbivaadatavates asjades osaleb *ex officio* vastava kohtukoosseisu liikmena asjaomasest konventsiooniosalisest valitud kohtunik.

Kindlasti jätkub Venemaa Föderatsiooni lahkumisest tulenevaid küsimusi, mis vajavad lahendamist konkreetsetes kohtuasjades, veel mõneks ajaks. Nii tuleb lahendada küsimused nii enne kui ka pärast 16. septembrit 2022 toimunud jätkuvate rikkumiste kohta, riigisestse õiguskaitsevahendite ja kaebuste esitamise tähtaegadega seonduv jne. Praeguseks on EIK mõnda Venemaa konventsioonist lahkumisega seonduvat küsimust jõudnud oma otsustes juba puudutada.

Enne kujuneva kohtupraktika juurde siirdumist väärrib märkimist veel üks üldist laadi otsus, mille tegi EIK täiskogu 16. märtsil 2023 vene keele kasutamise kohta EIK-le esitatavates kaebustes.^{*27} Kohtu reglemendi reegli 34 lõike 2 kohaselt toimub EIK ning kaebajate ja nende esindajate vaheline suhtlus kuni kaebuse vastustajariigile edastamiseni kas ühes ametlikest keeltest (inglise või prantsuse keeles) või mõne konventsiooniosalise riigi ametlikus keeles. See tähendab, et iga konventsiooniosalise riigi vastu võib kaebusi esitada mistahes konventsiooniosalise riigi ametlikus keeles: Eesti vastu võib kaebusi esitada nii portugali kui ka läti keeles; eesti keeles võib kaevata mistahes riigi vastu. Küsimus tõusetus aga seose vene keele staatusega – ühest küljest ei ole Venemaa alates 16. septembrit 2022 enam konventsiooniosaline, teisalt aga on võimalik mh Venemaa Föderatsiooni kodanikel edaspidigi esitada kaebusi Venemaa vastu enne 16. septembrit 2022 aset leidnud väidetavate rikkumiste kohta. EIK täiskogu otsustas, et Venemaa

²⁴ Analysis of statistics 2021. European Court of Human Rights, January 2022, lk 51. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2021_ENG.pdf.

²⁵ The European Court of Human Rights decides to suspend the examination of all applications against the Russian Federation. Press Release ECHR 092 (2022). 16.03.2022. Arvutivõrgus: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7287047-9930274>.

²⁶ Resolution of the European Court of Human Rights on the consequences of the cessation of membership of the Russian Federation ... (viide 14).

²⁷ Use of the Russian language before the Court. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/Documents/Use_Russian_language_ECHR_ENG.pdf.

Föderatsiooni vastu võib kaebusi esitada jätkuvalt vene keeles. Teiste konventsiooniosaliste riikide vastu võtab EIK venekeelseid kaebusi vastu kaheaastase üleminekuperioodi jooksul alates 16. septembrist 2022, s.t kuni 16. septembrini 2024.

6. Kujunev kohtupraktika

Kõigepealt: EIK on ka konkreetsetes kohtuasjades kinnitanud 22. märtsi 2022. a resolutsioonis öeldut, et ta on pärast 16. septembrit 2022 jätkuvalt pädev läbi vaatama asju, mis puudutavad kaebusi enne 16. septembrit 2022 aset leidnud asjaolude kohta. Riikidevahelises asjas *Ukraina ja Holland vs. Venemaa* viitas EIK suurkoda eespool osutatud resolutsioonile ning EIÕK artiklile 19 ning artikli 58 lõigetele 2 ja 3 nende koostoimes ning sedastas lakooniliselt, et EIK on pädev kaebusi läbi vaatama.^{*28} Teises suurkoja asjas *Fedotova jt vs. Venemaa* käsitles kohus oma jätkuva pädevuse küsimust veidi pikemalt, sedastades, et Venemaa lakkas olemast EIÕK osalisriik 16. septembril 2022 ning et vaatamata vastuväite puudumisele kohtu pädevuse suhtes peab EIK selles küsimuses siiski seisukoha võtma, sest kohtu pädevus tuleneb konventsioonist enesest (eeskätt art-st 32) ega saa menetlusosalise vastuväite puudumise tõttu laieneda. Viidates EIÕK artikli 58 lõigetele 2 ja 3, kinnitas kohus, et konventsiooniosaline, kes on lakanud olemast Euroopa Nõukogu liikmesriik, ei vabane konventsiooniga võetud kohustustest mis tahes teo suhtes, mille ta võis toime panna enne kuupäeva, mil tema osalus konventsioonis lõppes. Kuna vaadeldavas asjas puudutasid kaebused enne 16. septembrit 2022 aset leidnud fakte, leidis EIK end olevat pädeva kaebusi läbi vaatama. Oma pädevust kinnitas kohus ka otsuse resolutiivosa.^{*29} *Fedotova* kaasusega sarnast sõnastust kasutas EIK samuti järgnevatel kohtuasjades.^{*30}

Mõnes lahendis on EIK puudutanud Venemaalt valitud kohtuniku kohtukoosseisus osalemise/mitteosalemise küsimust. Suurkoja menetluses olnud *Fedotova* asja arutati 27. aprilli ja 12. oktoobri 2022. a nõupidamistel, kus osales ka Vene kohtunik. Ehkki tema ametikoht oli 16. septembril 2022 lakanud olemast, lähtus suurkoda kohtukoosseisu määramisel mh EIÕK artikli 23 lõikest 2, mille kohaselt on kohtunik ametis seni, kuni ta asendatakse, ning ta jätkab nende asjade läbivaatamist, mis on juba tema menetluses.^{*31} Kui tavapärase praktika kohaselt rakendatakse kohtuniku menetluses oleva asja lõpuni lahendamise reeglit juhul, kui kohtuniku ametiaeg on lõppenud ning tema asemel on asjaomasest riigist ametisse valitud uus kohtunik, siis selles asjas kohaldatakse seda reeglit ka kohtuniku suhtes, kelle ametikoht oli lakanud olemast. Vene kohtuniku osalemise asjus jäi eriarvamusele kohtunik Alena Poláčková, kelle arvates välistas Vene kohtuniku osalemise EIÕK artikkel 20, mille kohaselt on kohtunike arv võrdne konventsiooniosaliste arvuga. Ta leidis, et kohtunike arv ei saa olla suurem kui konventsiooniosaliste arv ning kui riik on lakanud olemast konventsiooniosaline, ei ole varem sellest riigist valitud kohtunikul volitusi jätkata tema menetluses olevate asjade läbivaatamist. Analogia alusel EIÕK artikli 23 lõike 2, artikli 26 lõigete 4 ja 5 (*ex officio* liikmena osaleb suurkoja töös asjaomasest konventsiooniosalisest valitud kohtunik) ning kohtu reglemendi reegli 24 kohaldamine ei olnud kohtunik Poláčková arvates võimalik, sest nendes käsitletav olukord on oluliselt erinev olukorrast *Fedotova* asjas, kus riigi konventsioonist lahkumise järel puudus mistahes õiguslik alus sellest riigist valitud kohtuniku volituste edasiseks teostamiseks. Eriarvamuses viidatakse ka sellele, et Kreeka EIÕK-st lahkumise järel 1970. aastal leiti, et Kreekast valitud kohtunik ei saa jätkata tema menetluses olevate asjade lahendamist. Kohtunik Poláčková leidis, et Vene kohtuniku osalemise tõttu suurkoja koosseisus ei olnud tegemist seaduse alusel moodustatud kohtuga EIÕK artikli 6 lõike 1 tähenduses.

Teises suurkoja asjas *Ukraina ja Holland vs. Venemaa* Vene kohtunik, kes oli osalenud kohtuistungil ja esimesel nõupidamisel 26. ja 27. jaanuaril 2022, taandus asja läbivaatamisest 23. novembril 2022. Juba 8. novembril 2022 oli kohus informeerinud Venemaa Föderatsiooni valitsust, et kavatseb kohtu pädevusse kuuluvate Venemaa vastu esitatud kaebuste läbivaatamisel nimetada ühe ametisolevatest kohtunikest Venemaa Föderatsiooni *ad hoc* kohtunikuks, kohaldades analogia alusel kohtu reglemendi reegli 29 lõiget 2. Kohus oli nimelt seisukohal, et Venemaa kohtuniku ametikoha olemast lakkamisega 16. septembril 2022

²⁸ EIKo (suurkoda, vastuvõetavuse kohta) 30.11.2022, 8019/16, 43800/14 ja 28525/20, *Ukraina ja Holland vs. Venemaa*, p 389.

²⁹ EIKo (suurkoda) 17.01.2023, 40792/10, 30538/14 ja 43439/14, *Fedotova jt vs. Venemaa*, p 68–73 ja resolutiivosa p 1.

³⁰ *Svetova jt vs. Venemaa*, p 23–28 ja resolutiivosa p 1; EIKo 24.01.2023, 17912/15, *Kutayev vs. Venemaa*, p 75–80 ja resolutiivosa p 1.

³¹ *Fedotova jt vs. Venemaa*, p 23.

kaasnes ka see, et enam ei kehtinud Vene valitsuse poolt esitatud *ad hoc* kohtunike nimekirja, kust saanuks valida *ad hoc* kohtunikke Venemaa Föderatsiooni vastu esitatud kaebusi läbi vaatavasse kohtukoosseisu. Kohtu reglemendi viidatud säte, mida analoogia korras kohaldatai, näeb ette, et kui liikmesriik ei ole esitanud *ad hoc* kohtunike nimekirja või kui nimekirjas on vähem kui kolm nõuetele vastavat isikut, võib koja president nimetada *ad hoc* kohtunikuks mõne teise ametisoleva kohtuniku. Venemaa Föderatsiooni valitsus ei kasutanud talle antud võimalust kommenteerida EIK kavatsust määrata edaspidi mõne teise riigi ametisolev kohtunik Vene *ad hoc* kohtunikuks ning suurkoja president määraski kohtukoosseisu kuuluvate kohtunike hulgast ühe kohtuniku Vene *ad hoc* kohtunikuks ilma tema isikut avalikult kuulutatud otsuses esile toomata.^{*32} Samasugust lähenemist Vene *ad hoc* kohtuniku küsimuses on kasutatud ka järgnevates koja poolt lahendatud asjades.^{*33} Kui eeldada, et n-õ rahvuskohtuniku üheks oluliseks rolliks on siseõiguse ja olude tundmine, siis tuleb möönda, et sel viisil nimetatud *ad hoc* kohtunik seda rolli täiel määral siiski täita ei suuda.

Viimaks, EIK on ühes äsjases lahendis^{*34} tegelenud Venemaa Föderatsiooni koostöö puudumise küsimustega. Tegemist oli asjaga, mis oli edastatud Venemaa Föderatsiooni valitsusele vastamiseks enne Venemaa väljaheitmist Euroopa Nõukogust ja koostöö katkestamist, kuid kus Vene võimudele antud tähtaeg kirjalike seisukohtade esitamiseks oli 13. mai 2022. Venemaa Föderatsiooni valitsus seisukohti ei esitanud, samuti ei esitanud nad täiendavaid vastuseid kaebajate seisukohtadele ega kommentaare kaebajate õiglase hüvituse nõude kohta. EIK tuletas meelde, viidates EIÕK artiklitele 34 ja 38, et riikidel on kohustus tagada kõik vajalikud vahendid, võimaldamaks kaebuste kohast ja tõhusat läbivaatamist. Kohtu reglemendi reegel 44A paneb pooltele kohustuse teha EIK-ga koostööd. Tõendite hindamisega seoses märkis EIK, et on omaks võtnud tõendamisstandardi „väljaspool mõistlikku kahtlust“ ja tugineb oma järeldustes tõendite vabale hindamisele. Tõendamiskoormise jagunemine seondub faktide eripäraga, esitatud väidete laadiga ja kaalul oleva õigusega, samuti poolte käitumisega. Kohtu reglemendi reegli 44C lõige 2 sätestab, et vastustajariigi keeldumine menetluses tõhusalt osalemast või menetluses mitteosalemine ei ole kohtule iseenesest põhjuseks jätta kaebus läbi vaatamata. Vastasel juhul saaks menetlusosaline asja läbivaatamist ühepoolsest venitada või takistada. Kohus nentis, et varasemas praktikas ei ole riigi menetluses mitteosalemine takistanud kohut asja läbi vaatamast ning seda on käsitatud kui menetluses osalemise õigusest loobumist. Kohus võib aga menetlusosalise menetluses tõhusalt osalemisest keeldumisest või menetluses mitteosalemisest teha sellised järeldused, mida ta peab kohaseks (kohtu reglemendi reegli 44C lg 1). Samas ei tohiks vastustajariigi menetluses tõhusalt mitteosalemine tuua automaatselt kaasa kaebaja väidete tõendatuse lugemist – kohus peab olemasolevate tõendite põhjal siiski olema veendunud, et väited on faktiliselt ja õiguslikult põhjendatud. Viimaks rõhutas EIK, et konventsiooniosalise riigi liikmelisuse lõppemine Euroopa Nõukogus ei vabasta teda konventsiooni organitega koostöö tegemise kohustusest ning sellise koostöö puudumine ei takista kohtul asja läbivaatamist.^{*35} Võib arvata, et tõendamiskoormisega seotud küsimusi tuleb kohtul veel korduvalt käsitleda, sest küllaltki arvukatel juhtudel puudutavad EIK-sse esitatud kaebused asjaolusid, kus suur osa tõendeid on vastustajariigi valduses ning kaebajal võib olla raske või võimatu neid kätte saada ja kohtule esitada.

Ehkki 2022. aastal Venemaa vastu esitatud uute kaebuste arv langes aasta varasemaga võrreldes poolteist korda (9432-lt 6077-le), oli lahendamata Vene asjade jääk 2022. aasta lõpu seisuga 16 742, olles aastaga vähenenud vaid marginaalselt.^{*36} Ajutine ebaselgus ja arutelud, kuidas Venemaa vastu esitatud kaebustega edasi toimida, samuti puhtpraktilised raskused nagu suhtluse katkemine, tingisid asjade läbivaatamisel viivitusi. Nii näiteks edastati valitsusele seisukohtade esitamiseks vaid 297 asja võrreldes aasta varasema 1069-ga.^{*37} Edaspidi võib siiski oodata Venemaa vastu esitatavate uute kaebuste arvu olulist kahanemist, sedamööda kuidas enne 16. septembrit 2022 toimunud väidetavate rikkumiste ohvrid jõuavad ammendada riigisiseseid õiguskaitsevahendeid ning viimasest riigisiseseist lahendist arvates nelja kuu jooksul EIK-sse pöörduvad. Võib ka arvata, et nii Venemaa seisukoht, et EIK lahendeid ei täideta, kui ka üldised meeoleolud Venemaal ei soosi EIK-sse pöördumist, isegi kui see õiguslikult veel võimalik on.

³² *Ukraina ja Holland vs. Venemaa*, p 32, 37–40.

³³ *Svetova jt vs. Venemaa*, p 10–12; *Kutayev vs. Venemaa*, p 7–9.

³⁴ *Svetova jt vs. Venemaa*.

³⁵ *Svetova jt vs. Venemaa*, p 5, 6, 9, 29–31.

³⁶ European Court of Human Rights. Analysis of statistics 2022. January 2023, lk 12–13. Arvutivõrgus: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2022_ENG.pdf.

³⁷ Samas.

Vene asjade läbivaatamine jätkub vaatamata sellele, et Venemaa on asunud seisukohale, et ta pärast 15. märtsi 2022 jõustunud otsuseid ei täida. Põhimõttelisemat tähtsust omavate või avalikkuses laiemat kõlapinda leidnud asjade puhul võib EIK lahendit pidada oluliseks isegi juhul, kui selle täitmise perspektiiv ei ole lähemal ajal tõsiseltvõetav. Ei saa unustada, et ka õiguste rikkumise fakti tuvastamine võib olla kaebaja seisukohalt oluline. Lisaks, kui Venemaal olud muutuvad, võib pikemas perspektiivis loota otsuste täitmist. Muidugi võib argumenteerida ka vastupidi ja küsida, kas on mõtet n-ö riulisse toota lahendeid, mille kohta on teada, et neid ei täideta. Asjakohatu ei ole arvesse võtta ka kohtu poolt Vene asjade menetlemisele kulutatavate ressursside küsimust.

Kaebuseid, mida saab lahendada väljakujunenud kohtupraktikale tuginedes kolmeliikmelistes komiteedes, võidakse käsitleda vaid ühe või mõne põhikaebuse osas ning kui selle või nende puhul on juba rikkumine tuvastatud, võib kohus asuda seisukohale, et ülejäänud kaebuste lahendamine ei ole vajalik. Hiljutiseks selliseks näiteks võib tuua kolmeliikmelises komitees läbi vaadatud asja *Semenov jt vs. Venemaa*³⁸, kus ühe otsusega lahendati 18 põhikaebusega liidetud sarnast asja. Peamine väljakujunenud kohtupraktika pinnalt lahendatav kaebus neis asjades puudutas EIÕK artikli 5 lõike 1 rikkumist (ebaseaduslik vabaduse võtmine seoses kaebajate osalemisega avalikel kogunemistel). Väljakujunenud praktikale tuginedes leiti väga konspektiivselt veel EIÕK artikli 6 lõike 1 (kohtu erapooletus) ja artikli 11 lõike 2 (ebaproportsionaalsed meetmed rahumeelse avaliku kogunemise suhtes) rikkumised ning kohus ei pidanud vajalikuks tegeleda eraldi muude artikli 6 väidetavate rikkumistega (õiglase menetluse muud aspektid, väidetavad piirangud tunnistajate küsitlemisel³⁹). Võib arvata, et eriti Vene asjades näeb edaspidi selliseid lakoonilisi lahendeid varasemast enam. Kohus kujundab oma seisukoha Vene asjade jäägi menetlemise kohta paindlikult, kohandades seda muutuvate oludega. Välistada ei saa ka, et tulevikus osad asjad kustutatakse kohtuasjade nimistust EIÕK artikli 37 alusel, kuid praeguses faasis ei paista see olevat eelistatav toimimisviis.

7. Kokkuvõtteks

Ehkki Venemaa liikmelisus Euroopa Nõukogus ja Euroopa inimõiguste konventsioonis on lõppenud, on EIK menetluses veel märkimisväärses koguses Venemaa vastu esitatud kaebusi, mille läbivaatamine on EIÕK-st tuleneva n-ö jäänukjurisdiktsiooni (ingl *residual jurisdiction*) tõttu inimõiguste kohtu kohustuseks. Esimesed sellega seonduvad põhimõttelist laadi otsustused on tehtud – näiteks kuidas saada üle Venemaa Föderatsioonist valitud kohtuniku puudumisest ning Venemaa soovimatusest kohtuga koostööd teha. Kindlasti tuleb aga nii EIK-l kui ka kohtuotsuste täitmise üle järelevalvet teostaval Euroopa Nõukogu Ministrite Komiteel veel hulganisti Venemaa lahkumisega seonduvaid küsimusi lahendada. Vaatamata ressursisäästlikule suunale keskenduda Venemaa vastu esitatud asjades üksnes peamistele kaebustele, on Vene asjade jääk nii suur, et nende lahendamine jätkub arvatavalt veel mitme eelseisva aasta jooksul.

Autorist: LLM Peeter Roosma on Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtunik. Artikkel väljendab autori isiklikke seisukohti.

³⁸ Vt nt EIKo (komitee) 12.01.2023, 74086/16 ja 18 teist asja, *Semenov jt vs. Venemaa*.

³⁹ *Semenov jt vs. Venemaa*, p 14.